

Олександр КАЛЬМАН,
доктор юридичних наук, професор,
завідуючий кафедрою
кримінального права та кримінології
Національної академії прокуратури України

Сергій МИРОШНИЧЕНКО,
кандидат юридичних наук,
старший помічник
Генерального прокурора України

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Ключові слова: злочини проти правосуддя, суспільні відносини, національна безпека, запобігання та протидія злочинності, судова гілка влади, правоохоронні органи, прокуратура.

Одним із найважливіших завдань перехідного періоду було і залишається вдосконалення системи суспільних відносин в нових соціально-економічних та політико-ідеологічних умовах функціонування української державності. Законом України «Про основи національної безпеки України» [1], прийнятим відповідно до ст. 92 Конституції України [2], визначені основні напрями й засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, сталий розвиток суспільних відносин, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам здійснюється в системі заходів забезпечення національної безпеки держави. При цьому пріоритетами національних інтересів України визначено: гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві.

До суб'єктів забезпечення національної безпеки згідно зі ст. 9 вказаного вище Закону належать: органи законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, які діють у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

Основними функціями зазначеної системи є здійснення моніторингу та ідентифікації загроз національній безпеці, вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення чи нейтралізації, створення та підтримання у готовності сил і засобів забезпечення національної безпеки.

Ключовими вимогами до системи забезпечення національної безпеки є: функціонування в межах чинного законодавства; забезпечення надійного захисту та реалізації національних інтересів; своєчасне виявлення та відвернення загроз національній безпеці; ефективне функціонування як у звичайних, так і в надзвичайних умовах; чітка структурованість та функціональне розмежування органів законодавчої, виконавчої і судової влади; відкритість та прозорість у необхідних межах щодо діяльності органів забезпечення національної безпеки.

Зміст поняття «національна безпека держави» передбачає проведення систем-

ного аналізу сукупності соціально-економічних і правових чинників, що забезпечують незалежність, стійкість, здатність національної системи відносин до прогресу; захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, а також економічної, політичної і соціальної стабільності суспільства в умовах дестабілізуючого впливу внутрішніх та зовнішніх загроз.

Сьогодні однією з основних внутрішніх загроз національній безпеці держави є протиправна, злочинна діяльність посадових осіб, насамперед державних чиновників. Також національним інтересам, національній безпеці держави, стабільності в суспільстві загрожують поширення корупції, хабарництва в органах державної влади, правоохоронних і судових органах. Особливо небезпечні з огляду на це злочини службових осіб у сфері здійснення правосуддя. Злочини проти правосуддя дестабілізують функціонування всієї системи суспільних відносин в державі.

Злочини в системі здійснення правосуддя сьогодні є індикатором наскрізної криміналізації суспільних відносин і як загроза національній безпеці держави сягнули тієї межі, коли вони можуть стати неконтрольованими. На користь такого припущення свідчать статистичні і фактичні дані.

Справді, з майже 15,5 тисяч злочинів у сфері службової діяльності, зареєстрованих у 2008 році, 3768 – це злочини, пов'язані із зловживанням владою або службовими повноваженнями. Ще 2555 злочинів – безпосередньо пов'язані з хабарництвом*. За вчинення протиправних діянь до відповідальності згідно з Законом України «Про боротьбу з корупцією» притягнуто 2245 державних службовців першої–сьомої категорій, 275 службових осіб райоблдержадміністрацій і 1627 – органів місцевого самоврядування. Особливо слід зазначити, що за вчинення корупційних діянь згідно з цим законом до відповідальності притягнуто 815 працівників правоохоронних органів.

*Звітність про зареєстровані злочини і результати роботи. 10 міс. 2008 р. Форма № 1А, затв. наказом МВС України від 16 січня 2008 року № 16 за погодженням з Держкомстатом України.

Ми не ставимо за мету поглиблений аналіз причин кримінально каранної корупції в органах державної влади в цілому. Тим більше, що значна частка розслідуваних справ судами ще не розглянута. Натомість зосередимося на окремих питаннях, пов'язаних з учиненням злочинів проти правосуддя у широкому його розумінні.

Українське суспільство, започаткувавши в Основному Законі принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, тобто загальновизнану систему стримувань і противаг, свідомо обрало її як єдино можливу формулу управління державою в умовах сьогодення. В тому числі і щодо питань протидії злочинності. І хоча Конституція України не містить прямих посилань на рівнозначність усіх трьох гілок влади чи, навпаки, на домінуючу роль однієї з них, системний аналіз їх конституційних повноважень все-таки дає змогу виокремити з-поміж інших саме владу судову.

Судова юрисдикція поширюється на всі без винятку правовідносини у державі. А враховуючи, що делегування судових функцій чи їх привласнення будь-яким іншим органом не допускається, особлива значимість правосуддя для держави, суспільства і окремо взятого громадянина стає ще більш очевидною. Особливо, якщо це стосується ключових, основоположних пріоритетів утвердження законності і правопорядку.

У п. 2.5 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 19 лютого 2007 року №105/2007 [3], прямо вказано, що функціонування судової влади, поширення в її інститутах хабарництва та корупції, неправосудне вирішення судових справ є серйозною проблемою для держави. Не менш серйозною є ця проблема і для суспільства, адже «...системні недоліки у діяльності судових органів підривають довіру ... до реалізації в державі принципу верховенства права, ... прав і свобод громадян».

Свою думку щодо стану правосуддя в Україні, щоправда, у дещо іншому контексті, висловив і Голова Верховного Суду України В. Онопенко. На IX з'їзді суддів України, що відбувся нещодавно, він, зокрема, зазна-

чив, що коли називають судову владу найбільш корумпованою, то ігнорують об'єктивну закономірність, адже «...суди – це частина державної влади, судді – це частина суспільства...» [4].

Водночас Голова Верховного Суду України визнав, що основний потенціал підвищення ефективності судового захисту знаходиться всередині судової системи, а стан правосуддя значною мірою відзначається ставленням суддів до виконання своїх професійних обов'язків [4].

Погоджуємось із таким висновком і на його підтвердження наведемо приклад. Прокуратурою Одеської області у серпні 2007 року стосовно директора одного з інститутів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова за фактом вимагання і одержання хабара в сумі 10 тисяч доларів США було порушено кримінальну справу. Однак результати копіткої праці слідчих мало не було зведено нанівець Приморським райсудом міста Одеси: розслідування тривало місяць, після чого постанову про порушення кримінальної справи було скасовано. Знадобилося майже 5 місяців, щоб довести (вже у Верховному Суді України) правомірність та обґрунтованість порушення кримінальної справи. Слідство було продовжено, обвинувачення у хабарництві доведено і у справі постановлено обвинувальний вирок. Проте для цього знадобився цілий рік – рік незрозумілого протистояння. До того ж протистояння не злочинця з державною правозастосовною системою, а всередині самої системи. І стосувалося воно саме можливості довести вину у вчиненні злочину чи її спростувати. Однак тривогу викликає навіть не сам факт протистояння. Значно згубнішим для суспільства є те, що подібні факти формують хибне уявлення про українське правосуддя, викликаючи сумніви щодо спроможності держави протистояти злочинності.

Особливого значення ця проблема набуває з огляду на суху, проте безсторонню статистику: за останні два роки органами прокуратури порушено 2803 справи за фактами хабарництва, 5590 справ – зловживання службовим становищем і 1499 справ – пере-

вищення влади та службових повноважень. І при цьому фактично кожна десята постанова про порушення справ цієї категорії судами скасовувалася. В абсолютних цифрах це 658 постанов упродовж 2007 року і 428 справ у 2008 (станом на 1 листопада 2008 року). Безумовно, більшість судових постанов скасовано в апеляційному та касаційному порядку. Однак значна їх кількість ще перебувають на розгляді, а тому не будемо стверджувати, що всі вони без винятку є незаконними. Проте наведені дані, а також ряд інших фактів не можуть не насторожувати.

Так, розслідування порушеної ще у 2006 році кримінальної справи за фактами зловживань під час приватизації однієї з птахофабрик Закарпатської області вдалося поновити лише в жовтні 2008 року, після ухвали Верховного Суду України та подальшого рішення апеляційного суду, якими відмінили незаконне рішення місцевого суду щодо скасування постанови слідчого про порушення справи.

Не менш складним було утвердження законності і в кримінальній справі, порушеній прокуратурою міста Умані (Черкаська область) за фактами зловживань працівників державної виконавчої служби. І знову прокуратурі довелося пройти всі щаблі судової системи, щоб довести обґрунтованість порушення справи. На це знадобилося близько двох років. Після поновлення слідства (у червні 2008 року) справу за два місяці було розслідувано і з обвинувальним висновком направлено до суду.

Визнаючи демократичність і соціальну справедливість правової норми щодо можливості судового оскарження постанови про порушення кримінальної справи, маємо зазначити, що Конституція України нарівні захищає права кожного громадянина – і громадянина, підозрюваного у вчиненні злочину, і громадянина, потерпілого від нього.

Проте, якщо потенційний підозрюваний має право, звертаючись до суду, домогтися скасування постанови про порушення справи, то і потерпілому слід було б надати право домагатися відміни неправосудного (на його переконання), рішення суду у разі скасування ним постанови слідчого про пору-

шення кримінальної справи. За таких підходів можна було б говорити про рівність громадян (підозрюваного та потерпілого) перед законом і однаковий захист державою прав своїх громадян, незалежно від їх процесуального і будь-якого іншого статусу.

З певною пересторогою ставлячись до різного роду соціологічних досліджень, разом із тим не можемо не посприяти висновки Інституту Горшеніна щодо реалізованого його фахівцями проекту «Корупція в Україні: влада, держава, суспільство». Результати всеукраїнського (129 населених пунктів) опитування насторожують, адже 46,5% респондентів найбільш корумпованою владною структурою назвали саме суди [5]. Експерти Інституту стверджують, що похибка репрезентативності їх дослідження не перевищує $\pm 2,4\%$. Але якщо цю похибку збільшити навіть удесятеро, підстави для серйозних роздумів менш очевидними не стануть. Підтвердженням цьому є повсякденна правозастосовна прокурорська практика. Зокрема, у провадженні прокуратури Дніпропетровської області перебуває кримінальна справа стосовно заступника голови одного з райсудів за одержання 15 тисяч доларів США хабара за скасування постанови про порушення кримінальної справи. І хоча обвинувального вироку ще не постановлено, факт, що хабарника спіймали «на гарячому», є досить красномовним. Варто зазначити, що стосовно суддів за постановлення неправосудних рішень лише у 2008 році до суду з обвинувальними висновками направлено 14 кримінальних справ. Тепер слово за судом, його неупередженим розглядом кожної справи, законним і справедливим вироком.

Проте не меншу загрозу для суспільства, як про це вказано у п. 2.4 Стратегії національної безпеки України, становить неспроможність правоохоронних органів у їх нинішньому стані ... вести ефективну боротьбу зі злочинністю. Особливо це стосується злочинів проти правосуддя, виявлення яких є значною проблемою в діяльності органів прокуратури. Так, станом на 1 листопада 2008 року в провадженні слідчих прокуратури перебувало 675 кримінальних справ за фактами злочинів,

вчинених працівниками міліції. З них вже розслідувано і направлено до суду 398 кримінальних справ, у т.ч. з ознаками корупції – 281. Зокрема, прокуратурою Сумської області у березні 2008 року направлено до суду кримінальну справу за обвинуваченням одного з оперуповноважених карного розшуку Охтирського міськрайвідділу міліції у зловживанні владою, який, перевищуючи службові повноваження, застосував фізичне та психічне насильство до затриманого з метою його зізнання у вчиненні злочину.

Прокуратурою Хмельницької області у вересні 2008 року до суду направлено кримінальну справу за обвинуваченням співробітників Шепетівського міськвідділу міліції, які погрозою фальсифікування матеріалів вимагали і одержали від затриманого хабар у розмірі 65 тисяч гривень і 2 тисяч доларів США.

Вироком Шевченківського райсуду м. Києва визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 268 КК України, та засуджено до позбавлення волі старшого слідчого Шевченківського районного управління міліції Беліка, який вимагав і отримав 2 тисячі доларів США хабара за закриття кримінальної справи. Варто зазначити: за вчинення корупційних діянь згідно з Законом України «Про боротьбу з корупцією» до відповідальності притягнуто 815 працівників правоохоронних органів.

Безумовно, наведені дані не повністю відображають реальний стан додержання законності правоохоронними органами з огляду на високу латентність вчинюваних службових злочинів та інших правопорушень, пов'язаних зі службовою діяльністю.

На наше переконання, протидія службовим злочинам проти правосуддя є загальнодержавною проблемою, оскільки потребує вирішення цілої низки питань політичного, економічного, правового й організаційного характеру саме на державному рівні. Насамперед слід назвати їх об'єктивні передумови. Традиційним, але досі не вирішеним залишається питання бюджетного фінансування правоохоронної та судової діяльності. Доти, доки фінансування правоохоронних органів, насамперед МВС, хоча б частково

(і опосередковано) здійснюватиметься за рахунок благодійницької (спонсорської) допомоги, доти існуватимуть передумови для зловживань, протекцій, переваг. А отже – і підґрунтя для нерівності перед законом.

Нагальною є потреба у прийнятті закону про державний фінансовий контроль за деклараванням не лише доходів, а й витрат особами, уповноваженими на виконання функцій держави. Невідкладно має бути запроваджена безальтернативна відповідальність у вигляді заборони зайняття певних посад та перебування на державній службі осіб, які вчинили корупційні діяння. На переконання Генерального прокурора України, «... без існування цієї норми боротьба з корупційними правопорушеннями... фактично втрачає будь-який сенс...» [6].

На законодавчому рівні має бути скасовано інститут недоторканності суддів у разі затримання їх на місці злочину чи безпосередньо після його вчинення. Безумовно, це потребуватиме відповідних конституційних змін, зокрема до ст. 126 Конституції України. Дискусія, що розгорнулася навколо цієї проблеми, триває і досі. Аргументів як «за», так і «проти» наведено вдосталь і нам видається зайвим їх повторювати. Справді, не все так однозначно. Однак, на наш погляд, при вирішенні цього питання слід виходити з іншого, також конституційного (ст. 24) принципу: громадяни мають рівні конституційні права... та рівні перед законом. У будь-якому

випадку в твердженні, що у цьому разі «...суд значною мірою втратить свою процесуальну самостійність і правову незалежність...» міститься перебільшення [7].

Відповідно до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ст. 20) та Конвенції ООН проти корупції (ст. 6) Україна як держава-учасниця зобов'язана створити спеціальний орган щодо протидії корупції. Генеральною прокуратурою України відповідний законопроект (про державну службу розслідувань) розроблено і в установленому порядку внесено до Верховної Ради України. На наше переконання, саме цей орган має розслідувати злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів і суддями при виконанні ними своїх повноважень.

Вважаємо, що докорінного перегляду потребує визначення понять «корупція» і «діяння, пов'язані з корупцією». Відповідні пропозиції внесено Генеральною прокуратурою України, і в разі їх схвалення Верховною Радою України вони відіграють свою позитивну роль у запобіганні злочинам проти правосуддя.

Таким чином, протидія злочинам у системі здійснення правосуддя є проблемою не лише прокуратури та інших правоохоронних органів, потребує вирішення цілої низки питань політичного, економічного, правового та організаційного характеру та вжиття невідкладних заходів на загальнодержавному рівні.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України: закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Конституція України: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року: станом на 1 січня 2006 року]. – К.: Міністерство юстиції України, 2006. – 124 с.
3. Про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007. Офіційне представництво Президента України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5728.html>
4. Онопенко В. Виступ на IX з'їзді суддів України // Офіційний сайт Верховного Суду України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>
5. Кого українці вважають найбільш корумпованим (опитування): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net>
6. Медведько О. Боротьба з корупцією: не імітувати, а діяти / О. Медведько // Урядовий кур'єр. – 2008. – № 179. – 26 вересня. – С. 5.
7. Мельник М. Відкритий лист / М. Мельник // Правовий тиждень. – 2008. – № 46. – 11 листопада. – С. 12.

*Олександр КАЛЬМАН,
Сергій МИРОШНИЧЕНКО*

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ
ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Резюме

Розглядаються окремі питання, пов'язані з учиненням злочинів проти правосуддя, у широкому їх розумінні – як реальної загрози забезпеченню національної безпеки України, а також пропонуються заходи запобігання та протидії цим злочинам.

*Олександр КАЛЬМАН,
Сергій МИРОШНИЧЕНКО*

**ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ
КАК ФАКТОР ДЕСТАБИЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Резюме

Рассматриваются отдельные вопросы, связанные с совершением преступлений против правосудия, в широком их понимании – как реальной угрозы обеспечению национальной безопасности Украины, а также предлагаются меры предотвращения и противодействия этим преступлениям.

*Olexander KAL'MAN,
Sergiy MIROSHNICHENKO*

CRIMES AGAINST JUSTICE AS SOCIAL RELATIONS DESTABILIZATION FACTOR

Summary

The article deals with some issues, connected with perpetration of crimes against justice, in the wide meaning of the term – as a real threat to guarantee national security of Ukraine, and also some prevention and counteraction means to these crimes are proposed.